

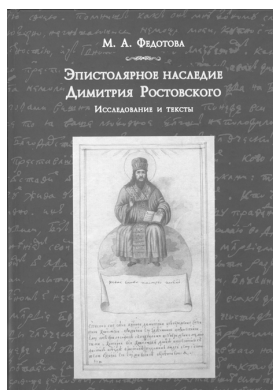
ЕПІСТОЛЯРНИЙ СВІТ ДИМИТРІЯ РОСТОВСЬКОГО

Федотова М.А. “Эпистолярное наследие Дмитрия Ростовского: исследование и тексты”. – М.: Индрик, 2005. – 348 с.; ил.

Книжка російської дослідниці-медієвістки – комплексна праця та донині найповніше видання епістолярної спадщини Дмитрія Ростовського (1651–1709) – православного святого, митрополита ростовського і ярославського, видатного письменника, проповідника й діяча східнослов'янського бароко кін. XVII – поч. XVIII ст., що “займає одно з найсвітліших місць між київськими ученими, що ширили по українській землі українську просвіту, котру підняв Петро Могила”¹. Його перу належать такі монументальні праці, як “Книга житий святих”, “Розыскъ о раскольничьей брынской вѣрѣ”, “Лѣтопись келейный”, велика кількість проповідей, богословських трактатів, драматичних творів та духовних епіграм, об'єднаних у поетичні вінці. Тверде його слово було сіллю премудрості розчинене, і всі хотіли почути його (“Житіє святого Дмитрія митрополита, Ростовського чудотворця”)².

Епістолярна спадщина митрополита становить невід'ємну частину його творчості. Адже митрополит Дмитрій завдяки своїй духовній і творчій діяльності активно листувався. І саме в листах, а також Діаріуші (особистих біографічних нотатках митрополита, які можна розглядати як приклад біографічної прози), розкриваються морально-етичні орієнтири їх автора; з'ясовуються маловідомі епізоди життя та особливості його творчої лабораторії.

Однак листування Дмитрія Ростовського тривалий час не ставало предметом

спеціального вивчення і не привертало достатньої уваги дослідників. Його листи використовувалися лише фрагментарно, здебільшого для коментування та уточнення тих чи тих фактів біографії, для визначення часу й умов створення

інших творів. Тому, зрозуміло, найповніше на сьогодні опублікування епістолярної спадщини Дмитрія Ростовського та її глибокий текстологічний аналіз, що здійснила М.А.Федотова, давно на часі.

Джерельною базою для дослідження стали переважно рукописні та друковані копії листів митрополита. Це, насамперед, рукопис XIX ст., що містить документи й матеріали, зібрані для державного канцлера графа М.П.Рум'янцева “Собрание некоторых рукописей, принадлежащих к сведению для российской истории” (так званій “Рум'янцевський збірник”, для якого копіювалися історичні документи, що їх колекціонер з певних причин не міг придбати в оригіналі). Не менш важливий для вивчення епістолярної спадщини Дмитрія Ростовського рукопис Синодального зібрання “Епистолар архиерея Ростовського Дмитрія. Купно и прилучающихся знатѣйших дѣяний. Начат писатися в лѣто Христово 1707. Декавриа мѣсяца” (перший запис датується до 4 грудня 1707 року, останній – 11 вересня 1709 року). У цьому документі, крім щоденних записів, схожих за формою на записи Діаріуша, міститься й декілька листів митрополита, що й пояснює назву “Епистолар”. Написані вони, імовірно,

¹ Костомарів М. Ростовський митрополит Дмитро Туптало // *Історія України в життєписах* визначайших єї діячів. – Л., 1918. – С. 433-452.

² *Житіє* Святителя Дмитрія, митрополита ростовскаго, чудотворца // *Житія* Святих, на русском языке изложенныя по руководству Четьих-Миней св. Дмитрія Ростовскаго. – М., 1903. – Кн. 1. – С. 405.

під диктовку митрополита його секретарями. Однак дати і звертання в багатьох із них — це автографи самого Дмитрія. Саме в “Епістоларі” віднайдено чотири листи Дмитрія Ростовського до місцєблжститєлє патріаршого престолу Стефана Яворського, з яким його пов’язували дружні стосунки. Приватний характер їхнього листування наклав відбиток на зміст і форму цих послань. У них Дмитрій Ростовський ставить питання, сперечається з “рязанським”, дає поради й сам просить порад: “Изяснялєтє то, да не знаю, чи гаразд..., прошу разсуждєтє и порады” (лист від 24 лютого 1708 р.). Із рукописних матеріалів залучено також: “ІХС Диариуш. Грѣшнаго Иеромонаха Дмитрия постриженца Кирилловского Киевского. (Из библиотеки Киевския Лаври Печерския)”; “Дневныя записки святого Дмитрия, митрополита ростовскаго, с собственноручнописанной им книги, к Киево-Печерской книгохранильницѣ принадлежащей, списанныя”; рукопис поч. XIX ст. “Выписка из древней Российской Вивлиофики, или собрания древностей Российския Истории, географии и генеологии касающихся издаваемой помѣсячно”.

Що стосується друкованих копій, то більшість із них віднайдено в “Ярославских епархиальных ведомостях” за 1874 рік. Окремі листи в різний час друкувалися у виданнях, таких, наприклад, як “Труды Киевской Духовной Академии”, “Вестник Европы”, “Маяк”, “Заря”, “Архив Юго-Западной России”, “Душеполезное чтение” тощо.

На жаль, автографів Святого Дмитрія дійшло до сучасників небагато. Але серед них є чотири листи до Феолога; лист до патріарха Адріана від 22 грудня 1697 року (на листі залишилася червона сургучева печатка із зображенням герба родини Савичів, якою Дмитрій користувався, коли ще не був митрополитом ростовським і ярославським); два листи до Андрія Бодаковського (вересень 1709 р.); послання до дядя Михайла Феоктистова (24 грудня 1707 р.). Відомий “Лист до учнів” — також автограф, написаний повністю рукою митрополита. І хоча цей лист не датований, з його змісту стає зрозуміло, що надісланий він святам Дмитрієм здалеку, можливо, із Москви, у 1705 або 1706 р., коли діяла ще, але поступово почала занепадати Ростовська школа.

Із наведеного переліку видно, наскільки розпоршєними, а часто й недоступними були документи й матеріали, зібрані нині під обкладинкою видання “Епістолярное наследие Дмитрия Ростовского: исследование и тексты”. Унаслідок кропіткої праці

М.А.Федотовою було віднайдено та введено до наукового обігу один із перших (жовтень 1704 р.) листів митрополита Дмитрія до новгородського митрополита Іова. Про існування цього листа згадував свого часу І.А.Шляпкін, однак попередні дослідники не звернули на це належної уваги. Тим часом саме цей лист дає так багато інформації щодо роботи митрополита Дмитрія над “Книгою житий святых”.

Структура книжки добре продумана. Передмова складається із трьох частин: інтродукції та двох аналітичних розділів. У першій розкриваються питання джерелознавства і текстології епістолярної спадщини Дмитрія Ростовського; у другій — аналізуються листи, адресовані самому митрополитові Дмитрію. Основна частина — це тексти листів. Їх читабельність забезпечена тим, що передані вони сучасним шрифтом та оформлені відповідно до сучасної пунктуації. До всіх листів подаються ґрунтовні коментарі. Важливо, що дослідниця, базуючись на широкому фактичному матеріалі, уточнює місце та дату відправлення кожного листа. Наступні розділи — археографічний огляд основних рукописних джерел, покажчик імен, фотоілюстрації автографів та друкованих видань.

Величезну й жанрово розмаїту епістолярію Дмитрія Ростовського (літературні послання у формі повчань, проповідей, офіційно-ділове та приватне листування) авторка подала за адресатами. Спочатку публікуються листи, що мають історико-літературне значення, а також ті, які збереглися в кількох примірниках.

Це насамперед велика добірка “листових посещений” ієромонаха московського Чудова монастиря, “справщика” *Печатного Двору* Феолога. До нашого часу збереглося 40 таких листів. Щоправда, серед них, як уже згадувалося, лише чотири автографи, писані рукою святого Дмитрія; решта — копії, що дійшли до нас у рукописному та друкованому варіантах.

Наступний блок — листи, адресовані церковним діячам (патріархам, митрополитам, архієпископам). Це листи до патріарха Іоакима; патріарха Адріана; до Стефана Яворського; до новгородського митрополита Іова; до митрополита сарського і подонського Іларіона; до Єфрема, митрополита сербського, до інших поважаних і впливових ієрархів церкви.

Після цього публікуються листи, адресовані світським особам (великій княгині Параскеві Федорівні, Федору Полікарпову, Ісааку Вандербургу та ін.). Кожна зі згаданих добірок подається у хронологічному порядку. Далі,

також у хронологічному порядку, розміщені інші послання. Окремо публікуються грамоти та послання-повчання до ієреїв.

Майже всю епістолярію Ростовського митрополита можна розглядати з погляду барокової архітектоники з притаманними їй стійкими мотивами й топосами. Водночас в окремих своїх посланнях митрополит Дмитрій дозволяє собі вихід поза межі риторичних умовностей, уводячи в листи біографічні елементи та невеликі ліричні відступи: “Рада душа в рай, грѣхи не пускают. Рад писать — здоровье худо. Мало можеться лѣнится. Дрожить рука писать, не дрожить пиво, мед вкушать” (лист 22 до Феолога від 5 квітня 1708 року); “...стольник Василей Алѣксѣевич Юшков в Ростовѣ вашу государскую милость мнѣ возвѣстил и жалованье: преизрядные водки в четырех сосудах стеклянных, именуемых бутылках, и капусту красную, три кочани — объявил и вручил” (лист 1 до великої княгині Параскеви Федорівни від 18 жовтня 1707 року). Особливо цікаві, на нашу думку, пасажі, пов’язані з Україною: “Украинененсибус condoleo (страждати. — Л.А.); пособить не могу послать им милостини нѣчого, и сам не богат” (лист до Андрія Бодаковського, вересень 1709 року). Або ось іще: “Помню, же в нашей малороссийской сторонѣ трудно о Быблии славенскии, велми мало, где обрѣтаются и купити насилу достанет...” (лист до Стефана Яворського від 4 грудня 1707 року).

Повноти і ґрунтовності виданню додає включення до нього листів, адресованих митрополитові. На жаль, збереглося їх дуже мало, а тому вони ніколи досі не залучалися до спеціальних досліджень. Серед цих рідкісних і дорогоцінних документів епохи є й листи з українського періоду життя Дмитрія Ростовського. Це, зокрема, написаний польською мовою лист ігумена Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря Мелетія Дзика, адресований Дмитрію Ростовському та монахам Слуцького монастиря; чотири листи вельми прихильного до митрополита Дмитрія патріарха Адріана; коротке ділове повідомлення гетьмана Мазепи; лист Стефана Яворського, який, за визначенням М.А. Федотової, виступає зразком епістолярної культури східно-слов’янського бароко, тощо.

Опубліковані листи дають цікавий матеріал для вивчення проблем полілінгвізму барокових авторів. Так, листи Дмитрія Ростовського, адресовані церковним діячам, витримані у стилі барокової риторики, написані мовою, в якій домінує церковнослов’янський компонент та біблійна образність; лист до старшого віленського отця писаний польською мовою, з німецьким купцем Ісааком Вандербургом митрополит Дмитрій спілкується латиною; у посланнях до Стефана Яворського, пересипаних латинськими цитатами й сентенціями, трапляються повнокровні українізми: “Не вижуся и не бесѣдную ad coram (віч-на-віч. — Л.А.), письмом теды нехай наговоруся, хоць и докучу, простѣте” (лист до Стефана Яворського від 4 грудня 1707 року); “Думка за морем — а смерть за плечима” (лист до Феолога від 7 жовтня 1708 року).

Особливої уваги заслуговує лист до учнів Ростовської школи. Це, як уже зазначалося, повністю написаний рукою митрополита ростовського автограф, що нині зберігається в Ярославському музеї-заповіднику. Лист наставника і строгого вчителя митрополита Дмитрія до учнів Ростовської школи постає як цікавий зразок розмовної мови тієї епохи та замальовка з життя школи: “... поставлю над вами сеньора господина Андрея Юревича, чтоб вас мунштровал, как цыганских лошадей, а вы будте покорни, послушливи, а кто будет противен, той пожалован будет плѣтью”.

Саме з листів, що дійшли до нас як у рукописному, так і у друкованому варіантах, можна отримати корисну інформацію, що увиразнює окремі факти творчої та особистої біографії Дмитрія Ростовського, окреслює коло спілкування митрополита, дає можливість розглянути епістолярну спадщину письменника в контексті всієї його творчості, а також у контексті східнослов’янської епістолографії. Ці та багато інших перспективних дослідницьких проектів можуть бути реалізовані істориками мови та літературознавцями-медієвістами саме завдяки прекрасно і глибоко опрацьованому матеріалі, що подала М.А. Федотова у книжці “Эпистолярное наследие Дмитрия Ростовского: исследование и тексты”.

Лілія Андрієнко